

ΦΤΩΧΕΙΑ, «ΝΕΟΙ ΦΤΩΧΟΙ» ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΓΕΝΕΣΗ

Βασίλειος Γ.Ι. Μπουρλιάσκος*

Περίληψη

Με αφορμή την έρευνα για τους «νέους φτωχούς» τα τελευταία χρόνια, αναβίωσε ο επιστημονικός προβληματισμός για τη μελέτη αυτής καθεαυτής της φτώχειας. Στο παρόν άρθρο παρουσιάζεται το πώς προσεγγίστηκε το πρόβλημα της φτώχειας στο παρελθόν και ποιες λύσεις επιχειρήθηκαν να δοθούν για την εξάλειψή της, καθώς και ποιοι είναι οι σύγχρονοι προβληματισμοί. Ακολουθούν οι εννοιολογικοί προσδιορισμοί της φτώχειας και της «νέας φτώχειας» και επιχειρείται να συνδεθεί η φτώχεια με την επαγγελματική κατάρτιση δεδομένου ότι η εξασφάλιση εργασίας μειώνει τον κίνδυνο της αποπώχευσης. Τέλος, παρουσιάζονται οι εγκληματολογικές θεωρίες και έρευνες που καταδεικνύουν την άμεση σχέση των οικονομικών δυσχερειών με την εγκληματικότητα.

Πρόλογος

Τα τελευταία χρόνια επανεμφανίζεται το ενδιαφέρον για τη μελέτη του φαινομένου της φτώχειας μέσα από την ανάλυση της «νεοφανούς» κατηγορίας των «νέων φτωχών». Η εμφάνιση του φαινομένου της «νέας φτώχειας» ουσιαστικά αναβίωσε τον επιστημονικό προβληματισμό για ένα θέμα που είτε θεωρούνταν ότι είχε κλείσει είτε υπήρχε η πεποίθηση ότι η εξέλιξη της τεχνολογίας, της τιθέμενης στην υπηρεσία του ανθρώπου, θα το είχε εξαλείψει.¹ Η προσέγγιση του προβλήματος διαφέρει στους κοινωνιολόγους και στους κοινωνικούς ανθρωπολόγους, όπως διαφορετική είναι και η οικονομολογική προσέγγιση. Για τους κοινωνιολόγους, η ερμηνεία ανάγεται σε δομικά κοινωνικά χαρακτηριστικά, ενώ για τους κοινωνικούς ανθρωπολόγους είναι θέμα κοινωνικής στρωμάτωσης.² Στο κείμενο που ακολουθεί, γίνεται προσπάθεια ναδειχθεί ότι οι μορφές εκδήλωσης της «νέας φτώχειας» έχουν ομοιότητες με τις αντίστοιχες μορφές της φτώχειας παρελθόντων ετών. Η δομή της και τα άτομα τα οποία θεωρούνται «νέοι φτωχοί» μπορεί να έχουν διακριτά χαρακτηριστικά στις σύγχρονες κοινωνίες σε σχέση με προηγούμενες μορφές κοινωνικής ανάπτυξης, υπάρχει όμως μια αναλογία. Επίσης, ο κεντρικός μεθοδολογικός συσχετισμός είναι η σύνδεση της κατηγορίας αυτής με την εργασία. Υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που προσδιορίζουν τους «νέους φτωχούς», αλλά θεωρούμε την εργασία ως τον πιο σημαντικό. Η θέση μας είναι ότι οι «νέοι φτωχοί» αρχικά ορίζονται σε σχέση με τη δυνατότητα προσφοράς εργασίας και συνεπώς με την κατοχή της αντίστοιχης εκπαίδευσης και δευτερευόντως παρατηρούνται άλλα προβλήματα (ατομικά-κοινωνικά). Η φτώχεια επίσης εγκυμονεί κινδύνους και για τη λειτουργία της δημο-

* Δρ. Κοινωνιολογίας – Εγκληματολόγος, Επιστημονικός Συνεργάτης Α.Τ.Ε.Ι. Αθίνas (Σ.Ε.Υ.Π.) – Διδάσκων Σχολής Αξιωματικών Νοσηλευτικής (Σ.Α.Ν.)

1. Γεωργιάδου Β., (1992): *Νέα ένδεια και αρωγή. Συρρίκνωση της αγοράς εργασίας και κοινωνικές πολιτικές*. Παπαζήσης, σελ. 13.

2. Τσαουσής Δ.Γ., (1996): *Η κοινωνία του ανθρώπου. Εισαγωγή στην κοινωνιολογία*, Gutenberg, σελ. 618.

κρατίας και την παροχή κοινωνικής δικαιοσύνης που αυτή ευαγγελίζεται, καθώς περιθωριοποιεί τα άτομα και δεν επιτρέπει την ισότιμη συμμετοχή τους σε ορισμένες κοινωνικές δραστηριότητες. Η θεωρία των κοινωνικών ανθρωπολόγων για τον πολιτισμό της ένδειας είναι ως ένα ορισμένο βαθμό ενδεικτική των κινδύνων που εμπεριέχονται στην ταύτιση της φτώχειας με μια ορισμένη τάξη και παραπέμπει συνειρμικά στην «εγκληματική τάξη» του περασμένου αιώνα.³

Για την πληρέστερη προσέγγιση του θέματος έχει επιλεγεί μέσα από την ιστορική ανασκόπηση να δειχθούν οι όποιες ομοιότητες υπάρχουν. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η σχέση της φτώχειας με την επαγγελματική κατάρτιση και τέλος, αναφέρονται εγκληματολογικές θεωρίες για τη σχέση της ανεργίας με το έγκλημα.

Ιστορική προσέγγιση της φτώχειας

Στη δεκαετία του 1960 υπήρξε μια προσέγγιση για τη φτώχεια με κύριο αναλυτικό της άξονα την απλή υπενθύμιση της ύπαρξής της και την αισιοδοξία για τον μελλοντικό ερχομό μιας κοινωνίας της αφθονίας, μέσω της συνεχούς προόδου. Το μόνο που θα αρκούσε για την οριστική εξάλειψη του προβλήματος ήταν η συνειδητοποίηση της ύπαρξής του και η κρατική λήψη μέτρων.⁴ Στη δεκαετία του 1980 το πρόβλημα τίθεται πια στις πραγματικές του βάσεις και ανακαλύπτεται η κατηγορία των φτωχών εκείνων που θα ονομαστούν «νέοι φτωχοί» (ή νεοφτωχοί ή νέοι ενδεείς). Αυτοί δεν είναι μόνον όσοι δεν μπορούν να ακολουθήσουν την ανάπτυξη, μένοντας στο περιθώριό της, αλλά και όσοι με τη σύγχρονη ανάγκη ανοίγματος στο διεθνή ανταγωνισμό και την οικονομική αναδιάρθρωση αναγκάζονται να περιέλθουν σε μια «κατάσταση κοινωνικής αστάθειας» από πολιτικές και οικονομικές αποφάσεις.⁵ Η εικόνα της εξαθλίωσης και της βίας αποτελεί μια διεθνή πραγματικότητα και κυρίαρχο στοιχείο στα μεγάλα αστικά κέντρα.

Η έννοια της εξαθλίωσης ανάγεται στο 19ο αιώνα,⁶ είναι απόρροια του αγγλικού οικονομικού φιλελευθερισμού και μπορεί να οριστεί σαν «τη μορφή εξαθλίωσης που παρουσιάζεται ως κοινωνική μάστιγα, τη δημόσια δηλαδή εξαθλίωση» (Eugene Buret).⁷ Η παρελθούσα εισα-

3. Για μια ιστορική θεώρηση της ιδεολογικής δημιουργίας της έννοιας της «εγκληματικής τάξης» βλ. J. J. Tobias, *Crime and Industrial Society in the Nineteenth Society*, Penguin Books, 1972, κυρίως στις σελ. 59-87. Οι ομοιότητες είναι αρκετά εμφανείς στην περιθωριοποίηση των φτωχών και της εγκληματικής τάξης.

4. Merrien, Francois - Xavier, (1996): *Αντιμέτωποι με τη φτώχεια. Η Δύση και οι φτωχοί χτες και σήμερα*. Κατάρτι, σελ. 15.

5. Στο ίδιο, σελ. 16.

6. Για τη φτώχεια στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα, βλ. Μιχ. Μαυρίης, *Επαιτεία και αλητεία στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα*. Ανέκδοτη διδακτορική διατριβή. Πάντειο Πανεπιστήμιο, Ιούνιος 1996, όπου σε σύγκριση με την Αγγλία, στο ίδιο χρονικό διάστημα, εξετάζεται η επίσημη κρατική αντίδραση στα φαινόμενα της επαιτείας και της φτώχειας, όπως επίσης και τα στοιχεία που πιθανώς χαρακτηρίζουν ένα άτομο ως περιθωριοποιημένο, σύμφωνα πάντα με την επίσημη εκπορευόμενη και νομικά κατοχυρωμένη κρατική αντίληψη.

Επίσης, βλ. Μ. Κορασίδου, (1995): *Οι άθλιοι των Αθηνών και οι θεραπευτές τους. Φτώχεια και φιλανθρωπία στην ελληνική πρωτεύουσα τον 19ο αιώνα*. Κέντρο Ερευνών Ε. Ι. Ε., στο οποίο επιχειρείται η διερεύνηση των αιτίων δημιουργίας των φτωχών, οι προνοιακές προσπάθειες (ατομικές και κρατικές), η επίσημη πολιτική ηθικοποίησης και η αναγκαστική αλλαγή στις αντιλήψεις περί της εργασίας των γυναικών.

7. Merrien, Francois - Xavier, ό.π., σελ. 18-19.

γωγή της έννοιας της εξαθλίωσης, δεν της αφαιρεί το συγκριτικό δυναμισμό που περικλείει σαν χρήσιμο μεθοδολογικό εργαλείο και για την εποχή μας: «Όμως σήμερα, όπως και χθες, η επινόηση των νέων τεχνολογιών, η ανάπτυξη του διεθνούς ανταγωνισμού, η μεταβολή των διαδικασιών παραγωγής, η επαγγελματική αποειδίκευση, η ατελής κοινωνική και αστεακή ενσωμάτωση δεν αποτελούν τις βαθύτερες αιτίες μιας γενικής διαδικασίας που ρίχνει στο δρόμο τους ανθρώπους, ακυρώνει την αξία της εργασίας, υποβαθμίζει τις αποκτημένες ειδικεύσεις, καταστρέφει τους κοινωνικούς δεσμούς, γεννά το φόβο στους κόλπους της κοινωνίας, προκαλώντας οίκτο αλλά και καταστολή, απόρριψη αλλά και επινόηση νέων μορφών αλληλεγγύης».⁸

Ο τρόπος που αναλύουν εξελικτικά οι κοινωνίες το φαινόμενο της φτώχειας έχει μεταβληθεί: ενώ πριν ήταν άτομα περιθωριοποιημένα, σήμερα οι φτωχοί είναι «επικίνδυνες τάξεις»· ενώ η φτώχεια αποτελούσε εκδήλωση θείας πρόνοιας, σήμερα αποτελεί σύμπτωμα ρήξης κοινωνικών δεσμών. Η αντιμετώπιση των φτωχών ακολούθησε ανάλογη πορεία: Από την ποινική δίωξη της επαλείας, τα άσυλα εγκλεισμού και την ατομική φιλανθρωπία, μεταβαίνουμε σε μια κοινωνική (ως επί το πλείστον κρατική) πολιτική αντιμετώπισης.⁹ Η αλλαγή της αντιμετώπισης οφείλεται στους ιδεολογικούς τρόπους που επέλεξε η φιλελεύθερη κοινωνική τάξη, με σκοπό την κατάκτηση και την κατοχή της εξουσίας: «... κατάφερε να επιβληθεί χάρη τόσο στη θέλησή της να κυβερνήσει τη φτώχεια όσο και στη θέλησή της να κυβερνήσει τον πλούτο».¹⁰ Οι φτωχοί μπορούν επίσης να διαδραματίσουν ένα ρόλο πίεσης της καθεστηκυίας τάξης πραγμάτων και να αποτελέσουν παράγοντα –με κατάλληλη εκμετάλλευση– κοινωνικής ανατροπής και πρόκλησης αναταραχής, με την έντεχνη μεγέθυνση των ήδη υπαρκτών προβλημάτων.

Η θέση που ενστερνίζονται οι κοινωνικοί οικονομολόγοι για τη φτώχεια την κατατάσσει στην κατηγορία της «κοινωνικής παθολογίας». Η θέση αυτή υπαγορεύει μια συλλογική κοινωνική αντίδραση για την εξυγίανση της παθογένειας και τη δημιουργία ταυτοποιήσεων κατάλληλων για την αναγνώρισή της. «Η υγεία ταυτίζεται με την τάξη, η φτώχεια με την αρρώστια και η ανηθικότητα με τη μόλυνση». Τα μέτρα που λαμβάνονται σε πολλές περιπτώσεις καταστρατηγούν τα ατομικά δικαιώματα και την ελευθερία επιλογής: υπάρχει αστυνόμευση στις φτωχές κατοικίες, στους αντίστοιχους φτωχούς δρόμους και τις συνοικίες, που συνοδεύεται από την καταδίωξη της πορνείας και των νυχτερινών κέντρων. Η φτώχεια αντιμετωπίζεται εν είδει επιδημίας.¹¹

Στις μέρες μας, ενώ η έρευνα των κοινωνιολόγων κατακρίνει τη μελέτη της φτώχειας με βάση τα οικονομικά κριτήρια, εντούτοις χρησιμοποιεί στατιστικές μεθόδους για την προσέγγισή της, που στηρίζονται στην έννοια του ορίου της φτώχειας. Υιοθετεί δηλαδή αναλύσεις οικονομικού τύπου, αφήνοντας κατά μέρος κάποια άλλη μέθοδο που πιθανώς θα οδηγούσε στο συμπέρασμα πως η αιτία της φτώχειας ανάγεται στην κοινωνική ανισότητα. Το στοιχείο αυτό είναι σημαντικό στο βαθμό που παραγνωρίζει τις συνέπειες της φτώχειας, που έχουν σχέση με την κοινωνική υποβάθμιση και την εγκληματικότητα.¹² Ένα άλλο εξίσου σημαντικό

8. Στο ίδιο, σελ. 19.

9. G. Procacci, στο Merrien, F.X., *Αντιμέτωποι...*, ό.π., σελ. 38.

10. Στο ίδιο, σελ. 39.

11. Στο ίδιο, σελ. 47.

12. Στο ίδιο, σελ. 55.

σφάλμα που γίνεται στην ανάλυση από μερικούς επιστήμονες είναι και η ταύτιση της φτώχειας με την αγορά εργασίας. Υποστηρίζεται ότι από τη στιγμή που υπάρχει εργασία δεν μπορεί να υπάρξει και η κατηγορία των φτωχών: εργαζόμενος φτωχός δεν υπάρχει. Με τον τρόπο αυτό μετατίθεται το πρόβλημα από τη λειτουργία της μεταβιομηχανικής κοινωνίας στην ατομική ευθύνη των μη εργαζομένων. Από τη στιγμή που η εργασία αποτελεί τον κεντρικό παράγοντα ενίσχυσης του κοινωνικού δεσμού και ανάπτυξης της κοινωνικής αλληλεγγύης, η άρνηση για εργασία είναι μια «πράξη εξέγερσης», μια πράξη ατομικής επιλογής. Εισάγεται ακόμη και η έννοια της «παθητικής φτώχειας των αστικών ζωνών», που τα αναγνωριστικά της στοιχεία είναι οι άγαμες έφηβες μύτερες, η άρνηση για εργασία, η ροπή στα ναρκωτικά και το έγκλημα.¹³ Γενικότερα, επικρατεί η αντίληψη ότι κάθε άτομο ικανό για εργασία που επιθυμεί να εργαστεί μπορεί να βρει εργασία.

Η πρακτική όμως αποδεικνύει ότι τα πράγματα δεν είναι έτσι. Όλο και περισσότεροι νέοι αδυνατούν να εισέλθουν στην αγορά εργασίας, όπως και οι μεγαλύτερης ηλικίας που, ενώ εργάζονταν και έχουν απολέσει «προσωρινά» τη δουλειά τους, αδυνατούν να επανεισαχθούν σε εργασιακό καθεστώς και πρακτικά αποσύρονται από την αγορά εργασίας. Η κεντρική ιδέα που διέπει αυτή την αντίληψη είναι η προσπάθεια για απολιτικοποίηση του προβλήματος και η αποσύνδεσή του από τις αδυναμίες της λειτουργίας της παγκόσμιας αγοράς. Το αποτέλεσμα μπορεί να είναι ιδιαίτερα αρνητικό και επικίνδυνο: η δημιουργία προβλημάτων ατομικής φύσης (όπως ψυχολογικά) στα άτομα που δεν μπορούν να βρουν εργασία και κατηγορούν τον εαυτό τους γι' αυτό, η χωροταξική περιθωριοποίησή τους με τη μορφή γκέτο φτωχών, η αύξηση της εγκληματικότητας με σκοπό την απόκτηση αγαθών που δεν μπορούν να αποκτήσουν διαφορετικά, και το πιο επικίνδυνο μακροπρόθεσμα, η εγκαθίδρυση μιας κατ' όνομα δημοκρατίας που θα στηρίζεται στην επίφαση της ισότητας και των ίσων ευκαιριών, ενώ στην πραγματικότητα θα επικρατεί η ανισότητα σε όλες τις εκφάνσεις της.¹⁴

Όλες οι στάσεις που κατά καιρούς υιοθετήθηκαν έχουν τη βάση τους στις κεντρικές αρχές του φιλελευθερισμού του 19^{ου} αιώνα: τον ατομικισμό, τον ωφελιμισμό και την πεποίθηση της συνεχούς προόδου. Ο ατομικισμός έχει σαν επίκεντρό του τη βουλευσιακή ελευθερία στη λήψη αποφάσεων. Το άτομο έχει την ικανότητα να διαμορφώσει μόνο του τη μοίρα του. Η επιλογή της σωστής απόφασης στηρίζεται σε ωφελιμιστικά κριτήρια, τα οποία έχουν σαν τελικό στόχο τους τη μεγιστοποίηση της απόλαυσης (ωφέλειας) και την ελαχιστοποίηση της προσπάθειας. Η αποδοχή αυτών των αρχών και η προσπάθεια εφαρμογής τους, με κύριο άξονα κίνησης την ελεύθερη λειτουργία της αγοράς (*laissez-faire*), είναι ο μοναδικός δρόμος που θα οδηγήσει με βεβαιότητα στην ατομική και κοινωνική πρόοδο και τη σταδιακή ελάττωση, αν όχι εξάλειψη, της φτώχειας.¹⁵ Η φτώχεια, όπως γίνεται φανερό από τον συνυπολογισμό της στις θετικές μελλοντικές μεταβολές, αποτέλεσε παράμετρο προβληματισμού και στο 19^ο αιώνα. Έρευνες που έγιναν τότε για τη μελέτη των συνθηκών διαβίωσης των φτωχών αποκαλύπτουν αναλογικά στοιχεία που συναντώνται και σήμερα στις κατηγορίες των «νέων φτωχών» (ή αποπρωχευμένων): «ισχνή, εξαιρετικά ακριβή [μπορεί να θεωρηθεί σήμερα ακριβή με βάση το διατιθέμενο αντίστοιχο αντίτιμο] και ελάχιστα θρεπτική τροφή, κατοικίες

13. Στο ίδιο, σελ. 55-57.

14. Στο ίδιο, σελ. 59-61.

15. W. Logue, στο Merrien, F.X., *Αντιμέτωποι...*, ό.π., σελ. 66-68.

γεμάτες ρωγμές [σήμερα υπάρχουν και οι άστεγοι σε μεγάλο αριθμό], με κακό αερισμό και κακή θέρμανση, πενικρά επιπλωμένες και επικίνδυνες, ανεπαρκής ένδυση για όλες τις εποχές του χρόνου, ανθυγιεινές συνοικίες και χωρίς ιατρικές υπηρεσίες, ανύπαρκτη ή στοιχειώδους εκπαίδευση, αποδιάρθρωση της οικογένειας». Όλα αυτά αποτελούν τη μία μόνο όψη του νομίσματος, την υλική. Η άλλη, ίσως σε μερικές περιπτώσεις πιο επώδυνη, είναι η ψυχολογική και η ηθική όψη. Η ανασφάλεια και η αβεβαιότητα για τη διατήρηση μιας εργασίας ικανής να εξασφαλίσει στον ίδιο τον εργαζόμενο και την οικογένειά του τους πόρους της επιβίωσης κατατρέπει καθημερινά τις πιο ευάλωτες κατηγορίες εργαζομένων (και αυτοί συνήθως είναι όσοι δεν έχουν τα προσόντα ούτε την εκπαίδευση για να προσαρμοστούν στις νέες πιο προσοδοφόρες τεχνολογικές αλλαγές). Η ανάγκη ψυχολογικής στήριξης ανευρίσκεται συνήθως στο αλκοόλ ή στα ναρκωτικά.¹⁶ Καταβλήθηκε μάλιστα προσπάθεια να κατηγοριοποιηθούν τα στοιχεία εκείνα που ξεχωρίζουν τους επιτυχημένους και συνεπώς χωρίς οικονομικό πρόβλημα διαβίωσης, από τα στοιχεία που οδηγούν στη φτώχεια, δίνοντας ακόμη μια φορά έμφαση στα ατομικά και ηθικά στοιχεία της προσωπικότητας και παραβλέποντας τα απιακά δομικά στοιχεία της κοινωνίας· υπάρχουν δηλαδή από τη μια μεριά οι αρετές που οδηγούν στην επιτυχία και από την άλλη τα ελαττώματα που οδηγούν στην εξαθλίωση και την καταστροφή. Σαν αρετές αναφέρονται η εργατικότητα, η αποταμίευση και η προνοητικότητα και σαν ελαττώματα τα αντίθετά τους, δηλαδή η οκνηρία, η σπατάλη και η έλλειψη προνοητικότητας.¹⁷

Πριν από το 1914, μέσα από την πληθώρα των θεωρητικών προσεγγίσεων που επιχειρήσαν να δώσουν μια αιτιολογική ερμηνεία του φαινομένου της φτώχειας, ξεχώρισαν τέσσερις: Η πρώτη απέδιδε μια απιακή σχέση ανάμεσα στο έγκλημα, και την εν γένει αντικοινωνική συμπεριφορά, και τη φτώχεια. Η δεύτερη αναφερόταν στα ελαττώματα του χαρακτήρα των φτωχών ατόμων. Η τρίτη έδινε βαρύτητα στον οικονομικό παράγοντα και πιο συγκεκριμένα στο αναγκαίο όριο εισοδήματος για επιβίωση. Η τέταρτη, τέλος, επικέντρωνε το ενδιαφέρον της στις συνέπειες της φτώχειας, οι οποίες μπορεί να είναι ψυχικές ή αποστερητικές δικαιωμάτων. Πρέπει να σημειωθεί ότι η αποδοχή μιας από αυτές τις απόψεις δεν αποκλείει τη δράση κάποιου άλλου παράγοντα που υπάρχει σε μια άλλη άποψη.¹⁸ Σε άμεση συνάφεια με τις απόψεις αυτές διαμορφώθηκε και η επίσημη στάση αντιμετώπισης της φτώχειας. Οι φτωχοί ταξινομούνται σε τρεις κατηγορίες: Σε αυτούς που ανήκουν στην «οκνηρή και παρασιτική» ομάδα και πρέπει να αντιμετωπίζονται αυστηρά, σε πολλές δε περιπτώσεις με ποινική δίωξη. Η δεύτερη κατηγορία περιέχει τους «αδύναμους, τους αρρώστους, τους τρελούς, τα παιδιά των οποίων οι γονείς δεν ασχολούνται μαζί τους», και στην τρίτη κατηγορία ανήκουν όσοι «είναι άξιοι περίθαλψης από μέρους της χώρας τους [...], γιατί χωρίς να φταίνε, δεν μπορούν να επιβιώσουν».¹⁹ Αυτό που είναι σημαντικό και αποτελεί τον άξονα στον οποίο έδρασαν οι κρατικές πολιτικές, από τη στιγμή που άρχισαν να παρεμβαίνουν ενεργά στο ζήτημα της φτώχειας, μετά φυσικά τη διόγκωσή του και την εν δυνάμει απειλή που αντιπροσώπευε, είναι ο διαχωρισμός σε εκείνους που είναι άξιοι για λήψη βοήθειας και σε εκείνους που είναι ανάξιοι

16. Στο ίδιο, σελ. 68-70.

17. Στο ίδιο, σελ. 73.

18. M. Freeden, στο Merrien, F.X., *Αντιμέτωποι...*, ό.π., σελ. 91.

19. Στο ίδιο, σελ. 96.

αυτής. Αυτή η αντιθετική δυαδική σχέση «άξιοι / ανάξιοι» μεταθέτει αφενός την ευθύνη του συνολικού κοινωνικού σχηματισμού για τη δημιουργία του προβλήματος της φτώχειας σε ατομική ευθύνη και αφετέρου επιτρέπει τον διαχωρισμό και την επιλογή σε αυτούς που δεν δικαιούνται για διάφορους λόγους [που μπορεί να οφείλονται και σε πελατειακές σχέσεις και προσπάθειες χειραγώγησής τους ή σε προσωπικές εκπτώσεις των ατόμων που αξιολογούν και κατατάσσουν σε «άξιους / ανάξιους»] καταδικάζοντάς τους έτσι να υπαχθούν σ' ένα καθεστώς παρανομίας ή να χρεωθούν ατομικά - ψυχολογικά τον υποβιβασμό τους σε ανάξιους. Πολύ σημαντικός είναι και ο διαχωρισμός που κάνει ο B. S. Rawntree (1901)²⁰ σε πρωτογενή και δευτερογενή φτώχεια. Η πρωτογενής έχει σχέση με το εισόδημα και την ανεπάρκειά του για την εξασφάλιση των αγαθών. Η δευτερογενής αναφέρεται σε εισοδήματα που ενώ μπορούσαν να επαρκέσουν εντούτοις απορροφήθηκαν είτε από χρήσιμες δαπάνες είτε από σπατάλες. Η έννοια της πρώτης έχει σχέση με την εργασιακή συμφωνία εργοδότη - εργαζομένου, ενώ της δεύτερης με ατομικές επιλογές που καθιστούν τα δρώντα υποκείμενα υπεύθυνα για την καλή ή την κακή τους διαβίωση.²¹ Το νέο στοιχείο που προκύπτει είναι ότι η φτώχεια αντιμετωπίζεται όχι μέσα από τις ατομικές της εκφαντικές ιδιότητες, αλλά ως κοινωνικό πρόβλημα που αναζητά λύση προκειμένου να εξασφαλιστεί η κοινωνική επιβίωση.

Σύγχρονοι προβληματισμοί

Η επιστημονική συζήτηση ανανεώθηκε κατά το χρονικό διάστημα 1965-1970. Ο John Galbraith διατύπωσε την άποψη για την έλευση της «κοινωνίας της αφθονίας» μέσα στην οποία όμως θα υπάρχουν οι λεγόμενοι «θύλακοι» φτώχειας. Η πεποίθηση τόσο του ίδιου όσο και των άλλων οικονομικών αναλυτών είναι αρκετά οπτιμιστική. Με τη συνεχιζόμενη ανάπτυξη, το πρόβλημα της φτώχειας είναι παροδικό, μικρής έκτασης (εξ ου και η ονομασία θύλακοι), που μπορεί να εξαλειφθεί και θα εξαλειφθεί.²² Το πλήγμα της εκ νέου ανακάλυψης της φτώχειας δεν είναι μόνο οικονομικό, είναι πλέον και θέμα κοινωνικής δικαιοσύνης. Η ισότητα και η ισοπολιτεία διακυβεύονται. Η λύση, με τη μορφή της εξάλειψης, αφορά και το κράτος, που παρεμβαίνει ενεργά και οργανωμένα, καθώς δεν μπορεί πια να στηρίζεται στην ατομική πρωτοβουλία και τη φιλανθρωπία.

Παράλληλα, ξεκίνησε μια κοινωνιολογική προσπάθεια μελέτης της φτώχειας με την ανάλυση των ποιοτικών στοιχείων που συντελούν στη διαδικασία της γέννησης της φτώχειας. Η ανάλυση ασχολήθηκε ακόμη και με το ρόλο που παίζει το εκπαιδευτικό σύστημα και ανέδειξε το πρόβλημα στην πραγματική του βάση: δεν είναι η φτώχεια ένα κατάλοιπο της ατομικής αδυναμίας παρακολούθησης των ραγδαίων ρυθμών ανάπτυξης, αλλά φαινόμενο που αφορά την ίδια την κοινωνική δομή.²³

Η οργανωμένη προσπάθεια του κράτους με σκοπό να συμβάλει στη μείωση των ανισοτήτων (κυρίως με μηχανισμούς που του έδωσαν την ονομασία του κράτους πρόνοιας), δημιούργησε

20. Βλ. Καράγιωργα Σάκη, (1990): *Διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, τ. Α', σελ. 15 κ.έ.

21. M. Freedon, στο Merrien, F.X., *Αντιμέτωποι...*, ό.π., σελ. 99-100.

22. M. Messu, στο Merrien, F.X., *Αντιμέτωποι...*, ό.π., σελ. 173-174.

23. Με το ρόλο της εκπαίδευσης ασχολήθηκαν οι Pierre Bourdieu και Jean-Claude Passeron. Βλ. M. Messu, *Αντιμέτωποι...*, ό.π., σελ. 175-176.

νέα αναλυτικά προβλήματα. Η παροχή βοήθειας διαπιστώθηκε ότι δεν κατανέμονταν σε αυτούς που πραγματικά είχαν την ανάγκη γι' αυτή, αλλά περισσότερο αποτελέσε μισθολογικό συμπλήρωμα ή συμπλήρωμα παροχών, για άτομα που ήδη συμμετείχαν στην αγορά εργασίας. Οι επωφελούμενοι δημιούργησαν την κατηγορία των νέων μεσαίων τάξεων. Έρευνες έχουν δείξει ότι ομάδες ατόμων που παρουσιάζουν τις μικρότερες δυσκολίες για την είσοδό τους στην αγορά εργασίας είναι και αυτές που επωφελούνται περισσότερο από τις επιπλέον παροχές. Ένα δεύτερο σημείο αιχμής είναι η απόδοση ενός στοιχείου στιγματισμού κατά την παροχή αυτών των βοηθημάτων από το προνοιακό κράτος. Συνεπώς, ένας επιπλέον λόγος που δεν λειτουργεί σωστά η βοήθεια είναι ο φόβος της κατηγοριοποίησης σε ομάδες που συνοδεύονται από στιγματιστική αντιμετώπιση.²⁴

Τα τελευταία χρόνια, ο προβληματισμός έχει μεταβληθεί, καθώς η απειλή της ανεργίας διευρύνεται σε όλο και μεγαλύτερες πληθυσμιακές ομάδες. Η απώλεια της εργασίας ξεφεύγει από τον ατομικό χαρακτήρα που είχε στο παρελθόν και τείνει να συμπεριλάβει όλο και περισσότερες ομάδες που μέχρι πριν δεν μπορούσαν ούτε να διανοηθούν ότι θα αντιμετωπίσουν μελλοντικά ανάλογο πρόβλημα. Η εισαγωγή νέων τεχνολογικών επιτευγμάτων οδηγεί σε μαζικές απολύσεις. Η ανεργία προσλαμβάνει μακροχρόνιο χαρακτήρα. Η αναζήτηση νέας θέσης εργασίας διαρκεί περισσότερο χρόνο και συνήθως καταλήγει στην αποδοχή εργασίας υποδεέστερης κοινωνικά και μισθολογικά. Η νέα εργασιακή μορφή απαιτεί άτομα που συνεχώς θα αποκτούν νέες τεχνογνωσίες, πράγμα που σε πολλές περιπτώσεις είναι ακατόρθωτο, εξαιτίας εκπαιδευτικών ελλείψεων και αποθέματος χρημάτων που θα διατεθούν γι' αυτήν την επανεκπαίδευση.²⁵

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα που προέκυψε κατά τη διάρκεια της εφαρμογής των μέτρων παροχής πρόνοιας στα πλαίσια της απονομής της κοινωνικής δικαιοσύνης είναι και η δημιουργία ομάδων ατόμων, που επαφίονται ολοκληρωτικά στην είσπραξη βοηθημάτων, εγκαταλείποντας κάθε προσπάθεια για την εισαγωγή τους στην αγορά εργασίας. Το πρόβλημα είναι διπλής φύσης, γιατί στερεί από τον κρατικό προϋπολογισμό οικονομικές δυνατότητες που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν για μια μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη και παράλληλα δημιουργεί οικονομικά εξαρτημένες ομάδες, που αποκτούν σε πολλές περιπτώσεις ψυχολογικά προβλήματα συναισθανόμενες την ατομική τους ανεπάρκεια για κοινωνική προσφορά και επίτευξη των επιδιώξεών τους· ακόμη γίνονται επικίνδυνο όπλο κατά της ασφαλούς λειτουργίας της δημοκρατίας, γινόμενες υποχείρια πολιτικών βλέψεων και ομάδες πίεσης κατά το δοκούν των ισχυρών. Οι έρευνες έχουν δείξει ότι όταν συνυπάρχει οικονομική κρίση και μαζική ανεργία, οι προτιμήσεις των ψηφοφόρων αφορούν τις ακραίες ιδεολογίες, είτε της δεξιάς είτε της αριστεράς, γιατί θεωρούν ως ανάξια ή αναρμόδια τα πιο «συντηρητικά» κόμματα για να επιφέρουν την αρμόζουσα λύση, πράγμα που ελλοχεύει κινδύνους για την εύρυθμη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος.²⁶ Οι λύσεις που έχουν προταθεί είναι μια μορφή ανταπόδοσης των παροχών από τη μεριά των ατόμων που τα καρπούνται, και η προσφορά εργασίας, από νέους κυρίως ανέργους, στον τομέα της κοινής ωφέλειας. Δεν προτείνονται εργασίες στον ιδιωτικό τομέα για να μην διαταραχθούν οι κανόνες της αγοράς.²⁷

24. Στο ίδιο, σελ. 181-184.

25. Στο ίδιο, σελ. 184-185.

26. Β. Γεωργιάδου, *Νέα ένδεια...*, ό.π., σελ. 102-103.

27. Μ. Messu, στο Merrien, F.X., *Αντιμέτωποι...*, ό.π., σελ. 185-186.

Στις μέρες μας, έχουμε την εμφάνιση της φιλανθρωπικής δραστηριότητας και την προσπάθεια για συνειδητοποίηση και κινητοποίηση της κοινής γνώμης, από αστέρες της show business. Στα πλαίσια της προσπάθειας για παροχή βοήθειας στα μειονεκτούντα κυρίως άτομα και κατ' επέκταση στους «νέους φτωχούς» και χρησιμοποιώντας την προσωπική τους ακτινοβολία, σε συνδυασμό με τη δυνατότητα πρόσβασής τους στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, προσπαθούν να ευαισθητοποιήσουν την κοινή γνώμη και να εξασφαλίσουν οικονομική ή άλλης μορφής αρωγή.²⁸ Το πρόβλημα που προκύπτει είναι η ανεπάρκεια αυτής της προσπάθειας, η αναποτελεσματικότητά της και ο ευκαιριακός χαρακτήρας της. Η παροδική κάλυψη μιας ανάγκης δε συνεπάγεται και την αυτόματη ολική εξάλειψη του προβλήματος. Από την άλλη μεριά, μπορεί να οδηγήσει άτομα απελπισμένα στη δημοσιοποίηση του προβλήματός τους ή στη μετατροπή τους σε θέαμα, μετατοπίζοντας το πρόβλημα από τη συνολική λειτουργία της αγοράς και καθιστώντας το ατομικό και ικανό να λυθεί με κοντόφθαλμες, εξαιτομικευμένες πολιτικές. Εκτός αυτού, δεν έχουμε και λόγους να πιστεύουμε στην ύπαρξη αγνών προθέσεων, στις περισσότερες των περιπτώσεων, από όλους εκείνους που διεκδικούν για τον εαυτό τους το ρόλο του «ιεραποστόλου» ή αν η πραγματική τους πρόθεση είναι η εξασφάλιση δημοσιότητας και η κατασκευή της προσωπικής τους εικόνας, που μελλοντικά θα τους αποφέρει πιο καλές αποδοχές.

Προσδιορισμοί της φτώχειας

Στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Κοινότητας το 1981 καταρτίζεται το Ενιαίο Πρόγραμμα για την καταπολέμηση της φτώχειας, το οποίο αποτελεί την πρώτη ουσιαστική προσπάθεια προσδιορισμού και μέτρησης του φαινομένου στην Ευρώπη.

Η βασική συνεισφορά του Ενιαίου Προγράμματος ήταν η μεθοδολογική προσπάθεια προσδιορισμού των ορίων φτώχειας βάσει κριτηρίων εισοδήματος. Στην Ελλάδα αυτή η προσπάθεια γίνεται το 1984 από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.²⁹

Το Δεκέμβριο του 2000 πραγματοποιείται, στη Νίκαια της Γαλλίας, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο που επικυρώνει την απόφαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης να καταπολεμήσει τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό με τη χρήση μεθόδων συντονισμού και συνεργασίας. Το Δεκέμβριο του 2001 αποφασίζεται, στο Laeken, η καταγραφή σε τακτά χρονικά διαστήματα, της κατάστασης που επικρατεί στα κράτη – μέλη με βάση 18 κοινούς στατιστικούς δείκτες που καλύπτουν τους τομείς της οικονομικής φτώχειας, της απασχόλησης, της υγείας και της εκπαίδευσης. Οι δείκτες αυτοί από το 2003 θα υποβάλλονται κάθε δύο χρόνια και θα αποτελούν μέρος των Εθνικών Σχεδίων Δράσης.³⁰

28. Στο ίδιο, σελ. 188.

29. Κωστάκη Α. κ.ά., (1995): «Διαστάσεις της φτώχειας στην περιοχή της πρωτεύουσας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τευχ. 88. Οι πρώτες εκτιμήσεις έδειξαν ότι σε συνθήκες φτώχειας (δηλαδή κάτω από το όριο που προσδιορίστηκε) ζούσε το 25% των οικογενειών.

30. Αριστεία στα ερευνητικά πεδία Φτώχεια, Αποκλεισμός και Κοινωνικές Ανισότητες. Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, 2000-2006. Επιχειρησιακό πρόγραμμα: «Ανταγωνιστικότητα». *Παρουσίαση βασικών αποτελεσμάτων της Έρευνας εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών* (EU – SILC 2003). ΕΣΥΕ – ΕΚΚΕ, 2004, σελ. 3.

Σύμφωνα με την έκθεση του 2003 για την Ελλάδα, προκύπτει ότι το ποσοστό επισφάλειας (κίνδυνος φτώχειας) είναι 21,1%. Το 0,82% του πληθυσμού ζει με συνθήκες που αντιστοιχούν σε επίσιο εισόδημα κάτω των 255 ευρώ, το 0,93% κάτω των 511 ευρώ, το 1,14% κάτω των 1022 ευρώ, το 1,22% κάτω των 1277 ευρώ, το 3,29% κάτω των 2555 ευρώ και το 7,24% κάτω των 3832 ευρώ. Το μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας διατρέχουν οι ηλικιωμένοι, οι άνεργοι, οι συνταξιούχοι και τα νοικοκυριά με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης του αρχηγού.³¹

Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, στις προσπάθειες για την κατανόηση και μέτρηση της φτώχειας έχουν προταθεί διαχρονικά διαφορετικοί ορισμοί και προσεγγίσεις. Σύμφωνα με έναν έγκριτο ορισμό, «ένα άτομο ή νοικοκυριό θεωρείται ότι βρίσκεται σε επίπεδα φτώχειας αν τα έσοδα ή έξοδα του βρίσκονται κάτω από ένα προκαθορισμένο επίπεδο διαβίωσης. Το κατώτατο επίπεδο εσόδων ή εξόδων αναφέρεται ως η γραμμή φτώχειας.»³²

Απόλυτη φτώχεια

Η πρώτη εισαγωγή του όρου ανάγεται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και τον Rowntree, ο οποίος μελετώντας το φαινόμενο της φτώχειας αναφορικά με την οικογένεια στην περιοχή του York. την όρισε ως την ανικανότητα της οικογένειας να αγοράσει τα ελάχιστα αναγκαία για την επιβίωσή της. Όταν αναφερόμαστε στα ελάχιστα αναγκαία εννοούμε την ελάχιστη απαραίτητη τροφή σε πρωτεΐνες και θερμίδες για τη συντήρηση της οικογένειας. Από τη στιγμή που προσδιορίζονται αυτά τα ελάχιστα αναγκαία για την κάθε οικογένεια (που πρέπει να σημειωθεί ότι δεν είναι ίδια για όλες, αλλά εξαρτώνται από τη σύνθεση της κάθε μιας) γίνεται ένας υπολογισμός του αντίστοιχου χρηματικού ισοδύναμου. Ο ίδιος ο Rowntree πρόσθεσε στα χρήματα αυτά και διάφορες άλλες ανάγκες, όπως η ανάγκη για θέρμανση, ένδυση κ.ά. οι οποίες στο μεγαλύτερο βαθμό τους εξαρτώνται από τον εκάστοτε κοινωνικό σχηματισμό και τις αντίστοιχες κοινωνικές υπαγορεύσεις.³³

Σχετική φτώχεια

Θεωρείται μια από τις πιο παλιές έννοιες για τη μελέτη του φαινομένου καθώς έχουν ασχοληθεί με αυτήν πολλοί από τους λεγόμενους κλασσικούς οικονομολόγους (Adam Smith, Karl Marx, Alfred Marshall). Αυτοί ορίζουν ως απαραίτητα αγαθά για συντήρηση και αναπαραγωγή, πλην των υλικών, και όσα επιτάσσει ο πολιτισμός, τα έθιμα και οι κοινωνικές σχέσεις

31. Στο ίδιο, σελ. 7, 8, 10, 11, 12.

32. Δημητριάδης Ε.Ι., (1995): «Η μέτρηση της φτώχειας : Η περίπτωση της Κύπρου», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τευχ. 88.

33. Κανελλόπουλος Κ.Ν., (1993): *Έρευνα για τον προσδιορισμό ορίων φτώχειας και αποστέρξης στο Πέραμα. Διανομή εισοδήματος, δείκτες και διαστάσεις φτώχειας στο Πέραμα. κ.ε.*, σελ. 39-40. Για το πρόβλημα της φτώχειας βλ. επίσης Κωστάκη Α. κ.α, (1995): «Διαστάσεις της φτώχειας στην περιοχή της Πρωτεύουσας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τευχ. 88, την έρευνα Σάκη Καραγιώργα, (1990): *Διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, όπου υπάρχει ανάλυση του φαινομένου της φτώχειας σε σχέση με παράγοντες όπως η εκπαίδευση, η κατοικία και η υγεία και Μπαλούρδος Δ., (1997): *Δημογραφικές διαστάσεις της διανομής του εισοδήματος*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, κυρίως σελ.217-253.

που αναπτύσσονται στα πλαίσια μιας κοινωνίας. Η ανάλυσή τους έχει το χαρακτηριστικό του ετεροπροσδιορισμού: εξαρτάται από το τι έχουν οι άλλοι στην ίδια κοινωνία. Η αδυναμία συμμετοχής στην ευρύτερη κοινωνική και πολιτιστική ζωή της κοινωνίας συνεπιφέρει αποξένωση αυτών των ατόμων (ή αποκλεισμό).³⁴

Υποκειμενική φτώχεια

Στην προσέγγιση αυτή τα ίδια τα άτομα καλούνται να προσδιορίσουν τη φτώχεια και τα όριά της. Θεωρείται ότι μόνο οι ίδιοι οι δρώντες είναι οι αρμοδιότεροι να αξιολογήσουν και να αποφανθούν για κάτι που τους αφορά άμεσα. Στην προσέγγιση αυτή από τη μια μεριά δεν παρεμβαίνουν οι «ειδικοί» κάθε είδους οι οποίοι προσδιορίζουν πολλές φορές αποστασιοποιημένα το φαινόμενο αλλά τα ίδια τα άτομα, από την άλλη όμως η απάντηση που δίνει το κάθε άτομο ποικίλλει ανάλογα με την προέλευσή του, το εισόδημά του, τις προσδοκίες του για το μέλλον και άλλους υποκειμενικούς παράγοντες.³⁵

Επίσημη φτώχεια

Στην προσέγγιση αυτή, η φτώχεια προσδιορίζεται σύμφωνα με την επίσημη πολιτική ενός κράτους για το ποιος θεωρείται φτωχός και συνεπώς θα απολαμβάνει τα διάφορα ευεργετήματα του κράτους πρόνοιας. Το μειονέκτημα αυτού του προσδιορισμού του ορίου της φτώχειας είναι σε πολλές περιπτώσεις η αξιωματική και αυθαίρετη επιλογή του ελάχιστου εισοδήματος κάτω από το οποίο, θεωρητικά, δεν πρέπει να υπάρχει κανείς (και στην κατεύθυνση αυτής της εξάλειψης υποτίθεται ότι πρέπει να κινείται το κράτος). Πρακτικά βέβαια υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που δεν επιτρέπουν πάντα να ακολουθείται στο ακέραιο αυτή η προνοιακή γραμμή, όπως τα δημοσιονομικά προβλήματα, ο φόβος μήπως η πρόνοια αυτή αποτελέσει αντικίνητρο για την αναζήτηση εργασίας, το οικονομικό επίπεδο ανάπτυξης κλπ.³⁶

Οι «νέοι φτωχοί»

Ένας ορισμός της «νέας φτώχειας» και κατ' επέκταση των «νέων φτωχών» μπορεί να είναι ο εξής: «Προσωρινά θα την ορίσουμε ως εκείνη την κατάσταση που προκύπτει εξαιτίας κυρίως της επαναλαμβανόμενης ή και διαρκούς πέραν του έτους περιθωριοποίησης από την αγορά εργασίας συγκεκριμένων κατηγοριών εργαζομένων και πολύ περισσότερο ομάδων του πληθυσμού που τυπικά και ουσιαστικά δύνανται να προσφέρουν εξαρτημένη εργασία, ενώ η περιθωριοποίησή τους αυτή από την αγορά δημιουργεί πέραν όλων των άλλων προβλημάτων και σοβαρά προσκόμματα ως προς τη σύσταση δικαιωμάτων για τη συμμετοχή τους σ' εκείνο

---

34. Στο ίδιο, σελ. 40-41.

35. Στο ίδιο σελ. 41-42.

36. Στο ίδιο, σελ. 42.

το είδος διανομής αγαθών, υπηρεσιών και εισοδημάτων που συντελείται δευτερογενώς, στα πλαίσια δηλαδή του συστήματος της θεσμοποιημένης κοινωνικής ασφάλειας.»³⁷

Στην κατηγορία των «νέων φτωχών» μπορούν να συγκαταλεγούν: εκείνα τα άτομα που δεν έχουν καθόλου ή έχουν στοιχειώδη εκπαίδευση ή δεν έχουν αποδεικτικό επαγγελματικής εξειδίκευσης, όσοι είναι άνω των 55 ετών και έχουν χάσει την εργασία τους, όσα άτομα έχουν προβλήματα υγείας, νεαρά άτομα χωρίς επαγγελματική εμπειρία, γυναίκες, μονογονεϊκές ή πολύτεκνες οικογένειες.³⁸ Το χαρακτηριστικό της «νέας φτώχειας» είναι ο χαρακτήρας του ενδεχόμενου που έχει. Από τη στιγμή που οι προσφερόμενες θέσεις εργασίας μειώνονται, τα εργατικά συνδικάτα χάνουν τη δύναμή τους, λόγω της ροής των μεταβαλλόμενων συνθηκών εργασίας, με αποτέλεσμα η αβεβαιότητα και η αστάθεια να αυξάνονται και να καθιστούν την απώλεια της εργασίας ως κάτι το ενδεχόμενο, σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι στο παρελθόν. Το ανησυχητικό είναι ότι το άτομο δεν κατηγορεί τις μεταβαλλόμενες κοινωνικές δομές για την κατάσταση στην οποία μελλοντικά θα περιέλθει ή έχει ήδη περιέλθει. Τη θεωρεί κάτι ως «ατομικό πεπρωμένο» (Beck), κάτι από το οποίο δεν μπορεί να ξεφύγει και για το οποίο θα είναι σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνο το ίδιο.³⁹

Πρέπει να αναφερθεί ότι και στη μελέτη της φτώχειας, οι στατιστικές εκτιμήσεις δεν πρέπει να υιοθετούνται άκριτα, γιατί υπάρχει και εδώ ένας «σκοτεινός αριθμός», που αποτελείται από άτομα που δεν καταμετρούνται είτε γιατί δεν λαμβάνουν τα θεσμοθετημένα προνοιακά βοηθήματα είτε γιατί, ενώ εργάζονται, οι συνθήκες διαβίωσής τους, εξαιτίας του εισοδήματός τους, δεν διαφέρουν από αυτές των φτωχών.⁴⁰ Το ενδεχόμενο να αυξηθούν ή και να διευρυνθούν τα άτομα που ανήκουν στις κατηγορίες των «νέων φτωχών» αυξάνεται διαρκώς, με την όλο και μεγαλύτερη εισαγωγή νέας τεχνολογίας που υποκαθιστά την ανθρώπινη εργασία. Ενδεχομένως να δημιουργηθούν νέες θέσεις στους τομείς της νέας τεχνολογίας, αλλά και πάλι θα είναι για ελάχιστο αριθμό πολύ-εξειδικευμένων και πολύ-ταλαντούχων ανθρώπων.⁴¹

37. Γεωργιάδου Β., ό.π., σελ. 16. Σε μια εισήγησή της η ίδια προσδιορίζει τα χαρακτηριστικά της «νέας ένδειας» ως εξής: «Εκείνο που χαρακτηρίζει αυτή τη μορφή φτώχειας είναι η πολλαπλή αποπτώχευση των ενδεών υποκειμένων, δηλαδή η εισοδηματική αλλά και κοινωνική τους περιθωριοποίηση, όπως και το γεγονός ότι τα άτομα αυτά υπάγονται πλέον στις επικουρικές προνοήσεις των θεσμών: την κοινωνική βοήθεια και την –εν μέρει υποχρεωτική– προσφορά του κοινωνικού σώματος: την αρωγή, προκειμένου να επιτύχουν μια –σε κάθε περίπτωση– ελλειμματική συμμετοχή τους στο λεγόμενο εθνικό τρόπο ζωής». *Το στοιχείο της «αρωγής» στη «νέα κοινωνική πολιτική». Μια κριτική παρουσίαση του «πρωτογενούς συστήματος ασφάλειας»,* Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1993, σελ. 43.

38. Στο ίδιο, σελ. 17.

39. Στο ίδιο, σελ. 18-19.

40. Στο ίδιο, σελ. 36.

41. Rifkin J., (1996): *Το τέλος της εργασίας και το μέλλον της. Η δύση του παγκόσμιου εργατικού δυναμικού και το χάραμα της μετά-την-αγορά εποχής.* Νέα Σύνορα, Λιβάνη. Στο βιβλίο του αυτό ασχολείται με το ξεπέραςμα της έννοιας της εργασίας, όπως την ορίζουμε ως σήμερα και χαρακτηρίζει τα νέα εξειδικευμένα άτομα ως «αναλυτές συμβόλων».

Προτάσεις αντιμετώπισης της φτώχειας

Οι λύσεις που προτείνονται για την αντιμετώπιση του προβλήματος κινούνται σε δύο άξονες: α) Τη σύσταση της δεύτερης αγοράς εργασίας, τη δημιουργία δηλαδή θέσεων εργασίας, έστω και βραχυπρόθεσμα στον δημόσιο κυρίως τομέα και β) Την ενίσχυση του θεσμοποιημένου συστήματος αρωγής και την αναδιάρθρωσή του, έτσι που τα βοηθήματα να καταλήγουν σ' αυτούς που πραγματικά τα έχουν ανάγκη.⁴²

Συμπληρωματικά, θα πρέπει να εκλείψει και ο εν δυνάμει στιγματισμός αυτών που θα λαμβάνουν τα βοηθήματα, έτσι ώστε να μην παρατηρούνται φαινόμενα παραίτησης.⁴³

Παρατηρούμε συνεχώς στην ανάλυση το σημαντικό ρόλο που έχουν οι προνοιακοί μηχανισμοί. Το κράτος πρόνοιας μπορεί να οριστεί ως όρος που «αναφέρεται σε συγκεκριμένη και ιστορικά καθορισμένη μορφή οργανωμένης και διευρυμένης κάλυψης ενός φάσματος κοινωνικών αναγκών και όχι στο καθολικά αποδεκτό και επιθυμητό μοντέλο».⁴⁴ Το σημαντικό που εξάγεται από αυτόν τον ορισμό είναι η δυναμική που πρέπει να έχει το κράτος πρόνοιας και η δυνατότητά του να προσαρμόζεται στις κοινωνικές εξελίξεις.

Στην έρευνα του Δ. Μπαλούρδου για τη φτώχεια στην Ελλάδα και τα χαρακτηριστικά της, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον τα συμπεράσματα στα οποία προβαίνει και που παρουσιάζουμε παρακάτω αυτούσια. Έχουν ιδιαίτερη σημασία εξαιτίας του ότι προέρχονται από ανάλυση εμπειρικών δεδομένων και αντικατοπτρίζουν τα χαρακτηριστικά της έντασης και της έκτασης του προβλήματος της φτώχειας στην Ελλάδα:

- «1. Η φτώχεια έχει μεγάλη σχέση με τη σύνθεση και το μέγεθος του νοικοκυριού... τα ποσοστά φτώχειας γίνονται μέγιστα όταν στο νοικοκυριό υπάρχουν δύο ή ένας ηλικιωμένοι ή όταν υπάρχουν σε αυτό πολλά (3+) παιδιά.
2. Η φτώχεια μεγαλώνει ή «έρχεται» με την ηλικία, τουλάχιστον ύστερα από κάποιο όριο.
3. Το ανθρώπινο κεφάλαιο, μετρούμενο με το επίπεδο της εκπαίδευσης, δρα ανασταλτικά στον κίνδυνο της φτώχειας. Αντίθετα, νοικοκυριά με υπεύθυνο αναλφάβητο ή άτομο που δεν τελείωσε το δημοτικό εμφανίζουν υψηλό κίνδυνο φτώχειας.
4. Δημογραφικές καταστάσεις που συναντώνται στον κύκλο ζωής, όπως γάμος, χηρεία, διάζευξη κ.ο.κ., συντελούν ουσιαστικά στη διαμόρφωση των ποσοστών φτώχειας. Δηλαδή, οι διαζευγμένοι, οι χήροι/ες και οι γυναίκες υπεύθυνοι νοικοκυριών εμφανίζουν μεγαλύτερη φτώχεια σε αντικειμενικούς ή υποκειμενικούς όρους.

42. Β. Γεωργιάδου, ό.π., σελ. 47.

43. Στο ίδιο, σελ. 73.

44. Στασινοπούλου Β. Όλγα, (1992): *Κράτος πρόνοιας. Ιστορική εξέλιξη - Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*. Gutenberg, σελ. 21. Βλέπε επίσης και το βιβλίο της ίδιας: *Από το κράτος πρόνοιας στο «νέο» προνοιακό πλουραλισμό. Φροντίδα και γήρανση - Η σύγχρονη πλουραλιστική πρόκληση*. Gutenberg, 1996. Σ' αυτό, αναλύοντας τις απόψεις του Hegel, παρατηρεί ότι για τους φτωχούς «...η φτώχεια αποτελεί... κάτι πολύ πιο σοβαρό από την έλλειψη αγαθών για την κάλυψη των φυσικών τους αναγκών. Είναι η άρνηση της κοινωνικής ένταξης, η αποπομπή από το σύστημα και το βίωμα της αλληλεξάρτησης, η στέρηση της προσωπικότητας και της ίδιας της ανθρωπιάς τους». Στο ίδιο επίσης αναφέρει τους τρόπους που προτείνει ο Hegel για την αντιμετώπιση της φτώχειας: τους οποίους παραθέτουμε γιατί διατηρούν την επικαιρότητά τους: α) μέσα από τη δράση φιλανθρωπικών οργανισμών, β) μέσα από φορολογική πολιτική με αναδιανεμητικούς στόχους και γ) με την προώθηση δημόσιων έργων που δημιουργούν θέσεις εργασίας.» Στο ίδιο, σελ. 73.

5. Ο εργασιακός κύκλος και η θέση στο επάγγελμα επηρεάζουν τον κίνδυνο της φτώχειας. Οι μη εργαζόμενοι εμφανίζουν, κατά κανόνα, υψηλά ποσοστά, οι ανώτεροι υπάλληλοι χαμηλά κλπ. Σε ιδιαίτερα δυσμενή κατάσταση βρίσκονται οι αγρότες με εποχιακή ή προσωρινή απασχόληση.
6. Η χρήση παροχών κοινωνικής πρόνοιας δρα καταλυτικά στη φτώχεια, αν και σε πολλές περιπτώσεις χρειάζεται μεγαλύτερη ενημέρωση, λιγότερη γραφειοκρατία, διεύρυνση του συστήματος παροχών κλπ.
7. Τα όρια της φτώχειας διαφοροποιούνται ανάλογα με τη μεθοδολογία εκτίμησής τους. Η υποκειμενική μέθοδος «θεσπίζει» τα όρια σε υψηλότερα επίπεδα από ό,τι η μέθοδος της Ε. Ε.
8. Με κριτήριο το χάσμα της φτώχειας, προκύπτει ότι η κατάσταση για τις πολυμελείς οικογένειες είναι παραπάνω από τραγική, ...τα δημογραφικά μεγέθη επιδρούν καθοριστικά στην ανισότητα και τη διαμόρφωση της φτώχειας.
9. Τα φτωχά νοικοκυριά «κινούνται» σε διαφορετικό οικονομικό επίπεδο από ό,τι τα μη φτωχά, εφόσον το εισόδημά τους υστερεί κατά πολύ από αυτό των μη φτωχών και διαφοροποιείται ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών, των ηλικιωμένων, την εκπαίδευση, την κατάσταση απασχόλησης, το επάγγελμα του υπευθύνου και τον τύπο του νοικοκυριού». ⁴⁵

Σχέση φτώχειας και επαγγελματικής κατάρτισης

Υπάρχει άμεση σχέση τόσο με τα προσόντα όσο και με την ανεργία και κατ' επέκταση τη φτώχεια που απορρέει από την έλλειψη ενός σταθερού εισοδήματος. Δίνεται μεγάλη σημασία όχι τόσο στις γνώσεις που αποκτούνται από τον εκπαιδευτικό μηχανισμό όσο στην επαγγελματική κατάρτιση πάνω στο επάγγελμα. Επιχειρήθηκε να προσδιοριστεί μια αιτιώδης σχέση μεταξύ εκπαίδευσης και επίλυσης των κοινωνικών προβλημάτων της εξής μορφής:

Εκπαίδευση ➡ Απασχόληση ➡ Ανάπτυξη

Μείωση ανισοτήτων

Καταπολέμηση ανεργίας. ⁴⁶

Οι ερμηνείες σε σχέση με την ύπαρξη της ανεργίας αναφέρονται στη φύση της αναπτυξιακής διαδικασίας η οποία έχει σχέση με την υπερκάλυψη των νέων θέσεων εργασίας είτε λόγω επιχειρήσεων που κλείνουν είτε λόγω της εισόδου στην αγορά εργασίας νέου εργατικού δυναμικού. Το φαινόμενο αυτό έχει αποκληθεί «τεχνολογική ανεργία», και ουσιαστικά καταστρέφει περισσότερες θέσεις εργασίας από όσες δημιουργεί. ⁴⁷ Οι εμφανείς ενδείξεις αυτής της μορφής ανεργίας είναι από τη μία η έξοδος από την αγορά εργασίας των ανειδίκευτων εργατών που δεν μπορούν να την χειριστούν και από την άλλη η ανάγκη για υπερεξειδικευμένο εργατικό δυναμικό που να μπορεί να ανταποκριθεί στις νέες απαιτήσεις, με αντίστοιχα υψηλούς μισθούς.

45. Μπαλούρδος Δ., (1997): *Δημογραφικές διαστάσεις της διανομής του εισοδήματος*, ό.π., σελ. 252-253.

46. Δεδουσόπουλος Απ., (1993): «Εκπαίδευση, κατάρτιση, απασχόληση: Η διφορούμενη σχέση», στο Π. Γετίμης - Δ. Γράβαρης (επιμ.), ό.π., σελ. 386.

47. Πελαγίδης Θ., (1998): «Αιτίες της ανεργίας στην Ευρώπη», στο *Επετηρίδα Εργασίας*, ό.π., σελ. 185.

Μία άλλη ερμηνεία του φαινομένου του υψηλού ποσοστού ανεργίας υποστηρίζει ότι «...οφείλεται στους υψηλούς μισθούς στην Ευρώπη, στις ακαμψίες στις αγορές εργασίας της, καθώς και στο διογκωμένο κράτος πρόνοιας, το οποίο τροφοδοτεί τα υψηλά δημόσια ελλείμματα, τα οποία με τη σειρά τους επιδεινώνουν το κόστος χρηματοδότησης των επιχειρήσεων, αυξάνουν τη φορολογία στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας και τελικά επιβαρύνουν την ανταγωνιστικότητα των Ευρωπαϊκών επιχειρήσεων στις διεθνείς αγορές».⁴⁸

Στα πλαίσια της εξασφάλισης εργασίας και της καταπολέμησης της ανεργίας, που πραγματοποιείται με τη σύζευξη της προσφοράς και της ζήτησης, τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και τη διατήρηση της εργασίας αυτών που κινδυνεύουν να απολυθούν, αναπτύχθηκαν πολιτικές απασχόλησης που διακρίνονται σε παθητικές και ενεργητικές. Έτσι, χαρακτηρίζονται ως «παθητικές πολιτικές απασχόλησης» οι παρεμβάσεις που αφορούν στην προστασία και στήριξη των ανέργων, ενώ ως «ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης» οι παρεμβάσεις που αφορούν στην επανένταξη στην αγορά εργασίας και στη διατήρηση των υπάρχουσών θέσεων εργασίας, μέσω της καλύτερης σύζευξης της προσφοράς και της ζήτησης εργασίας.⁴⁹

Παρατηρήθηκε όμως και μια τάση υπερεκπαίδευσης. Οι εργοδότες προσπαθούν να μειώσουν το κόστος της κατάρτισης στον εργασιακό χώρο των υπαλλήλων τους επιζητώντας να προσλάβουν υπερεξειδικευμένο προσωπικό. Το κόστος αυτό μεταφέρεται φυσικά στους φορολογούμενους και στους ίδιους τους εκπαιδευόμενους. Αλλά και αυτοί οι τελευταίοι επιζητούν υψηλότερη εκπαίδευση, γιατί θεωρούν ότι παράλληλα με το οικονομικό κέρδος, θα έχουν και μια ανάλογη αύξηση του κοινωνικού τους κύρους.⁵⁰

Η ανάγκη για κατάρτιση έχει προσδιοριστεί με πολλές ονομασίες (συνεχής εκπαίδευση, διαρκής επιμόρφωση, εκπαιδευτική αναμόρφωση κλπ).⁵¹ Η δικαιολόγησή της βρίσκεται σε πολλούς λόγους: Στην ανάγκη του ατόμου να συμβαδίζει με τις εξελίξεις στην τεχνολογία που δημιουργούν νέες ανάγκες και απαιτούν νέα προσόντα, στην αδυναμία του σχολείου να παρακολουθήσει τις εξελίξεις και να προσαρμοστεί ανάλογα σε εύθετο χρονικό διάστημα, στη δυνατότητα άμβλυνσης των σχολικών ανισοτήτων.⁵² Για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, η απόφαση 94/819/Εκ του Συμβουλίου της 6^{ης} Δεκεμβρίου 1994, στο άρθρο 2, είναι αναλυτική και σαφής σε σχέση με το τι ορίζεται ως κατάρτιση και τις κατηγορίες της. Ορίζει ως: α) «αρχική επαγγελματική κατάρτιση», κάθε μορφή αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και των συστημάτων μαθητείας, η οποία επιτρέπει στους νέους να αποκτήσουν επαγγελματικά προσόντα αναγνωρισμένα από τις αρμόδιες αρχές του κράτους μέλους όπου αποκτούν την κατάρτιση αυτή, β) «συνεχή επαγγελματική κατάρτιση», κάθε επαγγελματική κατάρτιση που παρακολουθεί ένας εργαζόμενος στην Κοινότητα κατά τον ενεργό βίο του, γ) «continuum», τη διαμετρική συνεργασία μεταξύ των τομέων της κατάρτισης, καθώς και τα μέτρα για τη συνέχεια της

48. Στο ίδιο, σελ. 185-186.

49. Παλαιολόγος Ν., (1998): «Αγορά εργασίας. Θεσμοί και πολιτικές», στο *Επετηρίδα Εργασίας*, ό.π., σελ. 91.

50. Δεδουσόπουλος Απ., ό.π., σελ. 402.

51. Κατριβέσης Ν., (1990): «Κριτική ανάλυση του θεσμού της επαγγελματικής επιμόρφωσης των ενηλίκων». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τευχ. 79, σελ. 60. Στο ίδιο άρθρο παραθέτει τα επιμορφωτικά κέντρα που λειτουργούν, δίνοντας παράλληλα πληροφορίες για την ιστορία τους, τη δομή τους και τα προγράμματα που έχουν εκπονήσει. Βλ. στο ίδιο, σελ. 65-88.

52. Ό.π., σελ. 62-63.

κατάρτισης καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής.⁵³ Η συνεχιζόμενη ή η δια βίου κατάρτιση, που έχει σκοπό να αναπτύξει και να βελτιώσει τις ικανότητες και τα προσόντα του εργατικού δυναμικού για να ανταποκριθεί στη ζήτηση της αγοράς εργασίας και τις τεχνολογικές μεταβολές, έχει ως ομάδες στόχου τόσο τους ανέργους -που έχουν αποκτήσει επαγγελματικές δεξιότητες από προηγούμενη εργασία και αυτούς που έχουν αρχική επαγγελματική κατάρτιση-, όσο και τους εργαζόμενους του Δημοσίου ή του Ιδιωτικού τομέα.⁵⁴

Στα συμπεράσματα του άρθρου του, ο Ν. Κατριβέσης διαπιστώνει ότι υπάρχει ανισότητα πρόσβασης των διαφόρων κοινωνικών ομάδων στη μετασχολική εκπαίδευση, καθώς τα περισσότερα κέντρα κατάρτισης βρίσκονται στα μεγάλα αστικά κέντρα (κυρίως σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη), στην προσπάθεια άμεσης σύνδεσης και συνακόλουθης ταυτοποίησης του εκπαιδευτικού μηχανισμού και της εργασίας και τέλος της συνακόλουθης ιδεολογικής χειραγώγησης όλων των τάξεων -πέρα από τις διαφορές τους- σε ένα κοινό όραμα «μιας κοινωνίας ανοιχτής, όπου η γνώση, η προσπάθεια, ο ανταγωνισμός είναι απαραίτητα εφόδια για να ανοίξουμε την πόρτα της επαγγελματικής προαγωγής και της κοινωνικής επιτυχίας».⁵⁵

Ο Δ. Καραντίνος διαφωνεί με την άποψη ότι η ανεργία μπορεί να καταπολεμηθεί με τα εκπαιδευτικά προγράμματα κατάρτισης του εργατικού δυναμικού, γιατί αυτά παίρνουν χρόνο και έχουν κόστος. Μπορούν να βοηθήσουν μόνο τους νέους που έχουν χαμηλή μόρφωση (όσους δεν έχουν τελειώσει το γυμνάσιο ή το λύκειο) και όσους είναι ανειδίκευτοι. Η θέση του είναι ότι δεν πρέπει να προσπαθούμε να προσαρμόσουμε την προσφορά στη ζήτηση, αλλά να αυξήσουμε την τελευταία. Για το λόγο αυτό συμμερίζεται τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας μέσω της επιδότησης της απασχόλησης.⁵⁶

Έγκλημα και φτώχεια

Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στους οικονομικούς όρους και τις διαδικασίες εγκληματογένεσης. Θα ξεκινήσουμε από πιο παλιές αναλύσεις και θεωρίες για να έρθουμε ως τις μέρες μας, αρχίζοντας από τον Έλληνα εγκληματολόγο Κ. Γ. Γαρδίκα, μια που εκεί θα βρούμε και τη διεθνή επιστημονική κίνηση της εποχής του. Θεωρεί ότι ο αγώνας του ανθρώπου για επιβίωση έχει γίνει οικονομικός και έχει επίδραση, άμεση ή έμμεση, στα διαπραττόμενα εγκλήματα. Ως ενισχυτικό της άποψής του αναφέρει την αύξηση των κλοπών ανάλογα με τις διάφορες οικονομικές διακυμάνσεις. Για να δώσει βαρύτητα στην άποψη αυτή, παραθέτει την έρευνα του Von Mayr (στοιχεία για τη Βαυαρία κατά το χρονικό διάστημα 1835-1861), που έδειξε ότι οι αυξομειώσεις των τελουμένων εγκλημάτων είχαν ανάλογη αυξομειωτική επίδραση στις κλοπές. Άλλες έρευνες (Ιταλία για το διάστημα 1875-1885, F. Di

53. «Απόφαση 94/819/ΕΚ του Συμβουλίου της 6ης Δεκεμβρίου 1994 για τη θέσπιση προγράμματος δράσης σχετικά με την εφαρμογή πολιτικής της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για την επαγγελματική κατάρτιση», στο *Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική...*, ό.π., σελ. 69.

54. Δασκαλάκης Δημ., (1998): «Επαγγελματική κατάρτιση», στο *Επετηρίδα Εργασίας*, σελ. 131. Στο ίδιο κείμενο υπάρχουν εξελικτικά στοιχεία για τα κέντρα κατάρτισης (από το 1975 και μετά), όπως και στοιχεία για τα κοινωνικά προγράμματα, σελ. 127-140.

55. Στο ίδιο, σελ. 95-96.

56. Καραντίνος Δ., (1998): «Ανοικτή ανεργία και αστικές αγορές εργασίας (1974-1985)». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τευχ. 70, σελ. 111.

Verce, Γερμανία για το διάστημα 1880-1888, Kurella) έχουν δείξει ότι όταν οι μισθοί αυξάνονται, τα εγκλήματα κατά της περιουσίας μειώνονται και το αντίθετο. Τελειώνει με την έρευνα του Ew. Renger (Σαξονία για το διάστημα 1882-1929), που έδειξε ότι η διακύμανση της εγκληματικότητας έχει σχέση με τη διακύμανση των τιμών και των ημερομισθίων. Όσον αφορά την ανεργία, θεωρεί ότι αποτελεί πρόσφορο πεδίο για την ανάπτυξη της εγκληματικότητας.⁵⁷

Τη θεωρία του Merton (1938, 1957) για την ύπαρξη πολιτισμικών στόχων και την ανυπαρξία διαθεσίμων μέσων για την επίτευξή τους,⁵⁸ θεωρεί σημαντική ο Β. Καρύδης στην προσπάθεια να κατανοήσουμε την εγκληματικότητα των λαθρομεταναστών, οι οποίοι ζουν νομικά κυνηγημένοι και σε άθλιες υλικές συνθήκες.⁵⁹

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι θεωρίες του σιγματισμού, στο βαθμό που οι ευάλωτοι, και κατ' επέκταση οι φτωχοί, εσωτερικεύουν την εικόνα που έχουν οι άλλοι γι' αυτούς (συνήθως την αντίληψη ότι οι απελπισμένοι είναι και επικίνδυνοι) και δρουν ανάλογα.⁶⁰

Συναφείς είναι και οι θεωρίες της εγκληματολογίας της κοινωνικής αντίδρασης που θεωρούν ότι το άτομο δρα σύμφωνα με μια ιδιότητα που του αποδίδεται κοινωνικά.⁶¹

Επίσης, οι θεωρίες της περιορισμένης επιλογής, σύμφωνα με τις οποίες το άτομο σταθμίζει λογικά τις πιθανότητες να επωφεληθεί από τις ευκαιρίες και να αποφύγει τις συνέπειες της σύλληψης. Η στάθμιση γίνεται με οικονομικά κριτήρια.⁶²

Η ανισότητα του χρήματος υποκατέστησε τη φυσική, το αίσθημα της αδικίας αυξάνεται όταν από το ποινικό σύστημα ξεφεύγουν οι ισχυροί και αυτό καταφέρεται αμείλικτο σε αυτούς που το ίδιο έχει επιλέξει και κατηγοριοποιήσει ως επικίνδυνους.⁶³

Ο Μ. Ν. Μπακατσούλας από τη μεριά του αναφέρει περισσότερες αναλύσεις, που πολλές φορές καταλήγουν σε αντίθετα αποτελέσματα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη που παραθέτει του Olof Kinberg (1935), ο οποίος θεωρεί ότι η ενδεχόμενη επίδραση του οικονομικού παράγοντα μπορεί να ληφθεί υπόψη μόνον όταν αναφερόμαστε στα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας. Το ενδιαφέρον βρίσκεται στο ότι στα άτομα που βρίσκονται σε κατάσταση φτώχειας συμπεριλαμβάνει και αυτούς που αμείβονται κάτω από το ελάχιστο απαραίτητο όριο διαβίωσης.⁶⁴ Στη συνέχεια εξετάζει τις επιπτώσεις που έχουν οι περίοδοι οικονομικής κρίσης στο

57. Γαρδίκας Κ.Γ., (1948): *Εγκληματολογία. Τόμος Α' Εισαγωγή και γενικά αίτια των εγκλημάτων*. Έκδοσις γ' Εκδ. Οίκος Δημ. Ν. Τζάκα, Στεφ. Δελαγραμμάτικα, σελ. 410-414.

58. Στο ίδιο, σελ. 114.

59. Καρύδης Β.Χ., (1996): *Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα. Ζητήματα αντεγκληματικής πολιτικής*, Παπαζήσης, σελ. 173.

60. Φαρσεδάκης Ι. Ιακ., (1995): *Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων*. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 118-119.

61. Στο ίδιο, σελ. 119.

62. Ό.π., σελ. 120-121.

63. Leaute J., *Η ανθρώπινη θία*. Νομική Βιβλιοθήκη, χ.χ., σελ. 184-185. «Όσο μεγαλύτερη ισχύ ιδιαίτερα οικονομική έχει το άτομο ή οι ομάδες, τόσο λιγότερες υποψίες προκαλούν όσον αφορά τις πράξεις ή παραλείψεις τους απέναντι στις αρμόδιες αρχές (δικαστικές, αστυνομικές)». Ι. Περαντζάκη - Καρατζόγλου, (1996): *Παράγοντες που μπορεί να συντελέσουν στον προσδιορισμό του «ομαλού» ή του «αποκλίνοντος» τρόπου συμπεριφοράς*. Αθήνα, σελ. 57.

64. Μπακατσούλας Μ.Ν., (1979): *Εγκληματολογία. η κοινωνιολογία της εγκληματικότητας*. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, σελ. 397-398.

έγκλημα και παρατηρεί αύξηση στις κλοπές.⁶⁵ Για την ανεργία η σχέση που παρατηρεί είναι μεταξύ αυτής και της πορνείας και της ομοφυλοφιλίας των ανδρών.⁶⁶

Στις σύγχρονες μελέτες που διεξάγονται στη Γαλλία σε σχέση με την επίδραση της οικονομικής κατάστασης, λαμβάνονται υπόψη οι εξής παράγοντες: ο δείκτης οικονομικής άνθισης (με βάση το Α.Ε.Π.), ο δείκτης επίσιου πληθωρισμού με βάση τις αυξήσεις τιμών των καταναλωτικών αγαθών) και ο επίσιος αριθμός των ανέργων. Τα αποτελέσματα που μας ενδιαφέρουν είναι ότι: α) η οικονομική ύφεση συμπίπτει με την αντίστοιχη εγκληματικότητα, β) ο δείκτης ανεργίας και ο δείκτης εγκληματικότητας ακολουθούν ανοδική πορεία.⁶⁷

Η παγκοσμιοποίηση και οι νέες συνθήκες και απαιτήσεις που δημιουργεί μετασχηματίζουν τις ατομικές ανάγκες και επιδιώξεις και κατά συνέπεια τις δομικές αιτίες της γέννησης του εγκλήματος όπως και τις μορφές με τις οποίες αυτό εκδηλώνεται.⁶⁸ «Η παγκοσμιοποίηση, ως εργαλείο σκληρών αποκλεισμών, διαμορφώνει συνθήκες αστάθειας και ανομίας, οι οποίες με τη σειρά τους κυφορούν το έγκλημα, καθώς ανακύπτει μια τάξη εκτοπισμένων (από την τεχνολογία, τη δουλειά, τη γνώση) ανθρώπων που περνούν στην παρανομία, καθώς μόνον έτσι μπορούν να εξασφαλίσουν ένα minimum επιβίωσης. Το έγκλημα συνδυάζεται με παντελή έλλειψη προοπτικών, αφού η κοινωνική ασφυξία της αβεβαιότητας εισπράττεται ως απειλή που δεν μπορεί να ισοσταθμιστεί με την μακροοικονομική ορθοδοξία..... Ο περιπτώς, απόκληρος, παραγωγικά άχρηστος και μη-απασχολήσιμος άνθρωπος πέραν της ιδιότητας του κοινωνικού θύματος αποκτά την ετικέτα (και τελικά αυτό-προσδιορίζεται ως) επικίνδυνος».⁶⁹

Ο J. Rifkin θεωρεί ότι η τεχνολογική περιθωριοποίηση των εργαζομένων και η αυξανόμενη ανεργία έχουν σαν αποτέλεσμα τη δραματική άνοδο των ποσοστών της εγκληματικότητας και της βίας. Αναφέρει την έρευνα των M. Merva και R. Fowles (1972), που διαπιστώνει ότι στις Ηνωμένες Πολιτείες 1% αύξηση της ανεργίας συνεπάγεται 6,7% αύξηση σε φόνους, 3,4% αύξηση σε πράξεις βίας και 2,4% αύξηση σε άλλα ποινικά αδικήματα. Στη συγκέντρωση στοιχείων από τριανταπέντε μητροπολιτικές περιοχές, οι ίδιοι ερευνητές, βρήκαν ότι από τα μέσα του 1990 ως τα μέσα του 1992 η αύξηση της ανεργίας από 5,5% σε 7,5% είχε σαν αποτέλεσμα 1.459 επιπλέον φόνους, 62.607 επιπλέον πράξεις βίας (που συμπεριλαμβάνουν και διαρρήξεις, πρόκληση σωματικής βλάβης και φόνους εν βρασμώ ψυχής) και 223.500 επιπλέον ποινικά αδικήματα άλλου τύπου (που συμπεριλαμβάνουν και ληστείες και κλοπές αυτοκινήτων και μικροκλοπές).⁷⁰ Το ενδεχόμενο ζοφερό μέλλον έχει κάνει τους εφήβους να στρέφονται σε μια ζωή βίας.⁷¹ Αναφέρει επίσης και μια μελέτη του γάλλου κοινωνιολόγου Λ. Βακάν, που συμπεραίνει ότι οι ταραχές σε πόλεις και οι εκρήξεις βίας πραγματοποιούνται

65. Στο ίδιο, σελ. 406.

66. Ό.π., σελ. 412-413.

67. Ζαραφωνίτου Χρ., (1995): *Εμπειρική εγκληματολογία*. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 104-105.

68. Βλ. αναλυτικά για το θέμα Πανούσης Γ., (2002): *Το έγκλημα του φτωχού και η φτώχεια ως «έγκλημα»* (σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης). Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα. Αθήνα – Κομοτηνή.

69. Στο ίδιο, σελ. 37-38.

70. Rifkin J., ό.π., σελ. 374.

71. Οι αστυνομικοί στις Ηνωμένες Πολιτείες υπολογίζουν ότι περισσότεροι από 270.000 μαθητές παίρνουν πιστόλια καθημερινά στο σχολείο, ενώ η έρευνα της Σχολής Δημόσιας Υγείας του Χάρβαρντ διαπίστωσε πως 59% από τους μαθητές από έκτη δημοτικού έως τρίτη λυκείου είπαν ότι «θα μπορούσαν, αν ήθελαν, να βρουν ένα πιστόλι». Στο ίδιο, σελ. 376.

από μέλη της πρώην εργατικής τάξης, που δεν έχουν καταφέρει να παρακολουθήσουν τις τεχνολογικές εξελίξεις.⁷²

Τελειώνει με τις απόψεις ειδικών για στρατιωτικά θέματα που προλέγουν, εξαπίας της αύξησης των διαθέσιμων ανέργων ατόμων, μια εποχή που θα χαρακτηρίζεται από συγκρούσεις χαμηλής έντασης: μάχες με συμμορίες τρομοκρατών, ληστές, αντάρτες και άλλους. Ο Μάρτιν Βαν Κρέβελντ (1991, στρατιωτικός ιστορικός) πιστεύει ότι οι διαφορές πολέμου και εγκληματικότητας θα είναι δυσδιάκριτες και ίσως εξαλειφθούν, με την ύπαρξη ομάδων παρανόμων, που μπορεί να έχουν ασαφείς πολιτικούς στόχους και να επιδίδονται σε δολοφονίες επωνύμων, ανατινάξεις αυτοκινήτων και βομβιστικές ενέργειες.⁷³

Επίλογος

Η ενασχόληση με τα προβλήματα που ανακύπτουν από την έρευνα των προβλημάτων της «νέας» εννοιολογικής κατηγοριοποίησης των «νέων φτωχών» επαναφέρει την επιτακτική ανάγκη εξεύρεσης λύσης για την ευρύτερη κοινωνική ομάδα των φτωχών. Το πρόβλημα της φτώχειας είναι πολύ παλαιό και επανέρχεται σε κάθε κοινωνικό σχηματισμό. Η μετονομασία του ή η τάση ορολογικού περιορισμού του δε σημαίνει και την εξάλειψή του. Επίσης, δεν αρκούν οι φιλανθρωπικές και οι αποσπασματικές απόπειρες πρόσκαιρης αρωγής.

Σύμφυτη με το πρόβλημα της φτώχειας, και σε πολλές περιπτώσεις σημαντικός παράγοντας αντιμετώπισής της, είναι η απόκτηση της κατάλληλης επαγγελματικής κατάρτισης, σε συνδυασμό με την παροχή κατάλληλης εκπαίδευσης. Με την καταπολέμηση της ανεργίας μπορεί να επιχειρηθεί η καταπολέμηση της κατεξοχήν πηγής δημιουργίας της φτώχειας και των κοινωνικών ανισοτήτων.

Τέλος, οι εγκληματολογικές έρευνες έχουν δείξει την άμεση συσχέτιση των οικονομικών δυσχερειών και της εγκληματογένεσης. Ένα μεγάλο μέρος της εγκληματικότητας είναι πολύ πιθανό να μειωθεί ή και να εξαλειφθεί με την παράλληλη εξάλειψη της αδυναμίας απόκτησης από μέρους πολλών ανθρώπων των προς το ζην και με την πολιτισμική μεταστροφή σε αξίες που δεν άπτονται με τόση αμεσότητα με την οικονομική επιτυχία και την ταυτόχρονη κοινωνική ανέλιξη και αναγνώριση.

Βιβλιογραφία

- Αριστεία στα ερευνητικά πεδία Φτώχεια, Αποκλεισμός και Κοινωνικές Ανισότητες. Γ' Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης, 2000-2006. Επιχειρησιακό πρόγραμμα: «Ανταγωνιστικότητα». Παρουσίαση βασικών αποτελεσμάτων της Έρευνας εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών (EU – SILC 2003). ΕΣΥΕ – ΕΚΚΕ, 2004.
- Γαρδίκας Κ.Γ., (1948). *Εγκληματολογία. Τόμος Α' Εισαγωγή και γενικά αίτια των εγκλημάτων*. Έκδοσις γ' Εκδ. Οίκος Δημ. Ν. Τζάκα, Στεφ. Δελαγραμμάτικα.
- Γεωργιάδου Β., (1992). *Νέα ένδεια και αρωγή. Συρρίκνωση της αγοράς εργασίας και κοινωνικές πολιτικές*. Παπαζήσης.

72. Στο ίδιο, σελ. 382-383.

73. Στο ίδιο, σελ. 385-386.

- Γεωργιάδου Β., (1993). *Το στοιχείο της «αρωγής» στη «νέα κοινωνική πολιτική»*. Μια κριτική παρουσίαση του «πρωτογενούς συστήματος ασφάλειας». Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.
- Δασκαλάκης Δημ., (1998). «Επαγγελματική κατάρτιση», στο Ξ. Πετρινιώτη – Γ. Φ. Κουκουλές, *Επετηρίδα Εργασίας 1998*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Παντείου.
- Δεδουσόπουλος Απ., (1993). «Εκπαίδευση, κατάρτιση, απασχόληση: Η διφορούμενη σχέση», στο Π. Γετίμης - Δ. Γράβαρης (επιμ.), *Κοινωνικό κράτος και κοινωνική πολιτική. Η σύγχρονη προβληματική*. Θεμέλιο.
- Δημητριάδης Ε.Ι., (1995). «Η μέτρηση της φτώχειας: Η περίπτωση της Κύπρου», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τευχ. 88.
- Ζαραφονίτου Χρ., (1995). *Εμπειρική εγκληματολογία*. Νομική Βιβλιοθήκη.
- Κορασίδου Μ. (1995). *Οι άθλιοι των Αθηνών και οι θεραπευτές τους. Φτώχεια και φιλανθρωπία στην ελληνική πρωτεύουσα τον 19^ο αιώνα*. Κέντρο Ερευνών Ε. Ι. Ε.
- Κανελλόπουλος Κ.Ν., (1993). *Έρευνα για τον προσδιορισμό ορίων φτώχειας και αποστέρησης στο Πέραμα. Διανομή εισοδήματος, δείκτες και διαστάσεις φτώχειας στο Πέραμα*. χ.ε.
- Καράγιωργα Σάκη, (1990). *Διαστάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Καραντίνος Δ., (1998). «Ανοικτή ανεργία και αστικές αγορές εργασίας (1974-1985)». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τευχ. 70.
- Καρύδης Β.Χ., (1996). *Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα. Ζητήματα αντιμεγχευματικής πολιτικής*. Παπαζήσης.
- Κατριβέσης Ν., (1990). «Κριτική ανάλυση του θεσμού της επαγγελματικής επιμόρφωσης των ενηλίκων». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τευχ. 79.
- Κωστάκη Α. κ.ά., (1995). «Διαστάσεις της φτώχειας στην περιοχή της πρωτεύουσας». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τευχ. 88.
- Μαυρίης Μιχ., (1996). *Επατεία και αλητεία στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα*. Ανέκδοτη διδακτορική διατριβή. Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Μπακατσούλας Μ.Ν., (1979). *Εγκληματολογία. Η κοινωνιολογία της εγκληματικότητας*. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή.
- Μπαλούρδος Δ., (1997). *Δημογραφικές διαστάσεις της διανομής του εισοδήματος*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Παλαιολόγος Ν., (1998). «Αγορά εργασίας. Θεσμοί και πολιτικές», στο Ξ. Πετρινιώτη – Γ. Φ. Κουκουλές, *Επετηρίδα Εργασίας 1998*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Παντείου.
- Πανούσης Γ., (2002). *Το έγκλημα του φτωχού και η φτώχεια ως «έγκλημα» (σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης)*. Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα. Αθήνα – Κομοτηνή.
- Πελαγίδης Θ., (1998). «Αιτίες της ανεργίας στην Ευρώπη», στο Ξ. Πετρινιώτη – Γ. Φ. Κουκουλές, *Επετηρίδα Εργασίας 1998*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Παντείου.
- Περαντζάκη – Καρατζόγλου Ι., (1996). *Παράγοντες που μπορεί να συντελέσουν στον προσδιορισμό του «ομαλού» ή του «αποκλίνοντος» τρόπου συμπεριφοράς*. Αθήνα.
- Στασινοπούλου Όλγα Β., (1992). *Κράτος πρόνοιας. Ιστορική εξέλιξη - Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*. Gutenberg.
- Στασινοπούλου Όλγα Β., (1996). *Από το κράτος πρόνοιας στο «νέο» προνοιακό πλουραλισμό. Φροντίδα και γήρανση - Η σύγχρονη πλουραλιστική πρόκληση*. Gutenberg.

- Τσαούσης Δ.Γ., (1996). *Η κοινωνία του ανθρώπου. Εισαγωγή στην κοινωνιολογία*. Gutenberg.
- Φαρσεδάκης Ιακ. Ι., (1995). *Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων*. Νομική Βιβλιοθήκη.
- Habermas J., (1996). *Το πραγματικό και το ισχύον. Συμβολή στη διαλογική θεωρία του δικαίου και του δημοκρατικού κράτους δικαίου*. Μετάφραση Θ. Λουπασάκης. «Νέα Σύνορα» – Α. Α. Λιβάνη.
- Leaute J., *Η ανθρώπινη θία*. Νομική Βιβλιοθήκη, x.x.
- Merrien Francois – Xavier, (1996). *Αντιμέτωποι με τη φτώχεια. Η Δύση και οι φτωχοί χθες και σήμερα*. Κατάρτι.
- Rifkin J., (1996). *Το τέλος της εργασίας και το μέλλον της. Η δύση του παγκόσμιου εργατικού δυναμικού και το χάσμα της μετά-την-αγορά εποχής*. Νέα Σύνορα, Λιβάνη.
- Tobias J. J., (1972). *Crime and Industrial Society in the Nineteenth Society*. Penguin Books.